

---

УДК 811.161.2.276.1"18"

Тетяна Сукаленко

Національний університет державної  
податкової служби України, м. Ірпінь

## **АКСІОЛОГІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ ТИПАЖІВ («МОСКАЛЬ», «СТУДЕНТ», «СВЯЩЕНИК»)**

---

*У статті проаналізовано на основі підходів до визначення поняття «оцінка» і наявних у науковій літературі класифікацій оцінних значень розкриті оцінні характеристики лінгвокультурних типажів українського художнього дискурсу XIX століття.*

**Ключові слова:** оцінка, оцінність, оцінні характеристики, лінгвокультурний типаж.

Серед нових лінгвістичних напрямів, що виникли в другій половині XX століття помітне місце належить лінгвістичній аксіології. Як зазначає З.К. Теміргазіна, «<...> оцінність у мові є самостійною лінгвістичною змістовою категорією, яка стосується всієї мовленнєво-мислиннєвої діяльності людини і позначається на всіх рівнях мовної системи. Про неї говорять як про фундаментальну семантичну категорію, що має онтологічно складну ментальну природу і втілюється в мові у формальних оцінних структурах» [19: 11]. На думку І.В. Онищенко, «значний інтерес до оцінності в комунікації, підсилений антропоцентричним характером сучасних мовознавчих студій, дозволяє розкрити когнітивні механізми і мовні особливості процесу оцінювання» [15: 1]. Оскільки характерною рисою сучасного мовознавства є його антропоцентрична спрямованість, категорію оцінки М.Ю. Кайки пропонує розглядати також і в прагматичному та когнітивному аспектах [8: 6].

Незважаючи на увагу дослідників до оцінки як мовної категорії, вона має чимало лакун. Зокрема, в лінгвіс-

© Т.М. СУКАЛЕНКО, 2015

тичній літературі тільки починають висвітлюватися питання, пов'язані з описом оцінної характеристики лінгвокультурних типажів.

Мета статті — на основі підходів, що сформувалися до визначення поняття «оцінка», а також наявної в науковій літературі класифікації оцінних значень, розкрити оцінні характеристики лінгвокультурних типажів українського художнього дискурсу ХІХ століття.

Об'єктом дослідження є лінгвокультурні типажі — узагальнені образи особистостей, чия поведінка і чії ціннісні орієнтації виокремлюють українську лінгвокультуру в цілому і є показниками етнічної та соціальної своєрідності суспільства.

Оцінка — це складне і багатоаспектне явище, що має в лінгвістиці безліч трактувань і класифікаційних інтерпретацій. Неоднорідність спостерігається вже в самому визначенні категорії оцінки.

І.В. Онищенко оцінку визначає як «сукупність різнорівневих мовних одиниць з оцінним значенням, які виражають позитивне чи негативне ставлення мовця до змісту повідомлення, спрямоване на реалізацію певного комунікативно-прагматичного завдання» [15: 17]. Оцінка нерідко виступає і складником семантичної структури слова, який може бути виділений у конотативній частині лексичного значення чи в частині денотативній.

Серед вражаючого різноманіття об'єктів, що стають мішенню оцінних суджень, окреме місце належить лінгвокультурним типажам. На думку В.І. Карасика та О.О. Дмитрієвої, лінгвокультурний типаж є особливим типом лінгвокультурного концепту, найважливіші характеристики якого належать певній типізованій особистості, що є значущою для певної лінгвокультури. Поняття «лінгвокультурний типаж» є найвдалішим для вивчення та опису концептів такого виду, оскільки в ньому дослідники акцентують увагу, «по-перше, на культурно-діагностичній значущості типізованої особистості для розуміння відповідної культури і, по-друге, на вивченні цієї особистості з позицій лінгвістики (з урахуванням позначення, вираження та опису відповідного концепту, втіленого в мові)» [10: 22].

У структурі оцінних побудов виділяють три основних елементи — суб'єкт оцінки («експліцитний або імпліцитний компонент оцінної конструкції — людина або соціум, з боку якого дається оцінка»), оцінний предикат або підстава оцінки («той компонент висловлювання, який виражає суть і є реальною основою конструкції») та об'єкт оцінки («компонент оцінного висловлювання, що є фрагментом довкілля, який оцінюється») [20: 80].

Спираючись на визначену вище структуру оцінних побудов, в аксіології лінгвокультурних типажів можна виділити такі аспекти аналізу: 1) визначеність — невизначеність (узагальненість) суб'єкта оцінки; 2) поняттєвий чи перцептивний рівень прояву оцінки. Тільки в сукупності всіх цих аспектів можна дати повну мовно-культурну характеристику персонажа. Відповідно до цього можна залучати не тільки дані ен-

циклопедичного характеру чи словників, які відбивають узагальнені для певної епохи погляди на той чи той типаж. Важливим елементом узагальнених народних стереотипів виступає фразеологічне багатство мови. Визначальним компонентом аксіології типажу є і свідчення художньої літератури, де типаж є продуктом творчої уяви письменника. Змальовані художні образи, з одного боку, відбивають типові уявлення епохи, а, з іншого боку, є джерелом формування узагальнених характеристик типажів того чи того часу, соціуму. Принципову важливість мають також оцінні компоненти у визначенні рис того чи того лінгвокультурного типажу, що містяться в інформації про його сприйняття сучасниками.

Ці вихідні положення повністю збігаються з напрацюваннями В.І. Карасика, який пропонує моделювання лінгвокультурних типажів за такою схемою: 1) «дається опис поняттєвого змісту розглянутого концепту, аналізуються найважливіші імена концепту в їх системних зв'язках, включаючи родовидові та опозитивні відносини, розкриваючи мотивацію ознак, складових модельованого концепту»; 2) «визначаються асоціативні ознаки розглянутого типажу в індивідуальній мовній свідомості, встановлені в результаті аналізу коротких текстів, складених інформантами, контекстуальних фрагментів і асоціативних реакцій носіїв сучасної російської лінгвокультури; 3) виявляються оцінні характеристики зазначеного типажу в самопредставленні і поданні інших соціальних груп на підставі аналізу оцінних суджень у вигляді афоризмів і текстових суджень» [11: 26-27].

Типізація особистостей, на думку Т.В. Зенкової, «може будуватися на оцінці ступеня впливу на поведінку представників відповідної культури. За цим критерієм виділяють етнолінгвокультурні типажі, які отримують оцінну кваліфікацію з боку представників інших лінгвокультур (наприклад, американський гангстер, російський інтелігент, французький буржуа), і соціолінгвокультурні типажі, які представляють той чи той соціокультурний тип у межах відповідної лінгвокультури (наприклад, політик, аристократ, хакер). В останньому випадку лінгвокультурний типаж є узагальненою особистістю з набором унікальних характеристик, властивих певній субкультурі» [7: 192].

В.І. Карасик, досліджуючи культурний концепт, який є основою одиницею лінгвокультурології, справедливо наголошує на триєдності в концепті образу, поняття й оцінки. Це положення стане засадничим у пропонованій роботі: «Образна сторона концепту — це зорові, слухові, тактильні, смакові, що сприймаються нюхом характеристики предметів, явищ, подій, відображених у нашій пам'яті, це релевантні ознаки практичного знання. Поняттєва сторона концепту — це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, структура за ознаками, дефініція, порівняльні характеристики цього концепту щодо того чи іншого ряду концептів, які ніколи не існують ізольовано, їх найважливіша якість — голографічна багатовимірність вбудованість у систему нашого досвіду. Ціннісна сторона концепту — важливість цього психічного утворення

як для індивідууму, так і для колективу. Ціннісна сторона концепту є визначальною для того, щоб концепт можна було виділити. Сукупність концептів, розглянутих в аспекті цінностей, утворює ціннісну картину світу. У цьому складному ментальному утворенні виділяються найбільш істотні для певної культури смисли, ціннісні доміанти, сукупність яких й утворює певний тип культури, що підтримується та зберігається в мові» [9: 5].

Культурний концепт облігаторно демонструє наявність у його змістовій структурі елементів оцінності, оскільки «відбиває в собі цінності, які закріпилися в соціумі, з одного боку, і служить основою для формування нових ціннісних орієнтацій у суспільстві, з іншого» [16: 229].

Як показують спостереження, лінгвокультурні типажі за аксіологічною маркованістю зазвичай розподіляються на позитивні (наприклад, в українській художній мовній свідомості ХІХ ст. такими є типажі *козак, робітник, священик, студент, селянин, селянка*) і негативні (в українській літературі ХІХ ст. риси переважно негативного ставлення мають типажі *пан, поміщик, чиновник, шляхтич, москаль, лях, пані*). Цей розподіл відбиває провідні тенденції в оцінці впізнаваних персонажів епохи, однак через суб'єктну зумовленість оцінки завжди можна навести приклади іншого, нетипового, погляду на той чи той типаж<sup>1</sup>.

Розглянемо докладніше мовно-культурні типажі «москаль», «студент», «священик».

В українській мові ХІХ ст. слово «москаль» позначало як етнонім, так і було загальною назвою солдата царської армії. Як зауважував І.І. Огієнко, *москаль* має давню історію, «визначає не тільки московця, але й військового, солдата-українця<...>» [14: 104].

Ірина Фаріон зауважує, що «Етнонім “москаль” зостався промовистим похідним назви Московщина — народ підсвідомо не погоджувався з викраденням у нього назви Русь у варіанті Росія, а отже, і похідних від неї, а тому вживав органічної самоочевидної назви “москаль” і “Московщина”» [23].

Ця двозначність слова «москаль» знайшла відбиття і в тогочасних словниках. У словнику Б.Д. Грінченка слово «москаль» подається у таких значеннях: 1) великорос; 2) солдат [4: 447].

Ті самі значення лексеми «москаль» фіксуються і в словнику В.І. Даля: «москвич, росіянин, солдат, військовослужбовець» [5: т. 2: 349].

У «Словнику української мови» слово *москаль* є стилістично маркованим і має таку семантику: 1) вояк, солдат; 2) росіянин [18: т. 4: 808]. У інших тлумачних словниках спостерігається перехід значення «солдат у царській Росії» до застарілих, а значення «росіянин» одержує ремарку розмовне: *москаль* — заст. 1) назва солдата у царській Росії; 2) *розм.* росія-

<sup>1</sup> Зразком такого протилежного ставлення до типажу в сучасній мовній свідомості можуть бути оцінно протиставлені контексти на зразок: *Та хто він?! Хакер. Одним словом шахрай* (усне мовлення) — *хороший хакер, вправний хакер, досвідчений хакер* тощо.

нин [2: 541], [13: т. 2: 229]. Варто зауважити, що академічні словники не дають жодної маркованої помітки, що це лайливе чи образливе слово.

У Словнику-довіднику В.В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» слово *москаль*, а також похідне від нього *москалик*, що дається з ремаркою іронічне, тлумачаться як застарілі: 1) стара назва вояка, солдата: *Пан постановив оддати Миколу в москалі* (І.С. Нечуй-Левицький); 2) стара народна назва росіянина (росіянки): *Не слухала Катерина Ні батька, ні неньки, Полюбила москалика, Як знало серденько* (Т.Г. Шевченко) [6: 377].

Лексема *москаль* в «Універсальному словнику-енциклопедії» має більш докладне тлумачення: «народна назва вояка армії Російської імперії у XVIII–XIX ст.; специфічна соціальна група професійних військових (набір здійснювався переважно з кріпаків жеребкуванням, служба тривала 25 років), яку піддавали активній русифікації, у побуті спілкувалися каліченою російською мовою (по-московськи), звідки й поняття; фольклорний персонаж *москаль* часто характерник, винахідливий та спритний» [22: 891].

Звернення до художньої літератури XIX ст. показує, що слово «москаль» у переважній більшості художніх творів було пов'язане з позначенням військовослужбовців: *Нема нікого, тільки москалі на варті* (Михайло Коцюбинський, III, 1956, с. 350); *Минули літа, а село Не перемінилось. Тільки пустка на край села Набік похилилась. Коло пустки на милиці Москаль шкандибає. На садочок позирає, В пустку заглядає. Марне, брате, не вигляє Чорнобрива з хати. Не покличе стара мати Вечеряти в хату* (Т. Шевченко, В казематі); *Уже вбогі ворушились, На труд поспішали, І москалі на розпуттях Уже моштрувались* (Т.Г. Шевченко, Сон); *Попросився зимувати До дяка у школу. Бо таки й письма, спасибі, Москалі навчили, І в косі був, бо й москалі Тойді, бач, носили Сиві коси з кучерями Усі до одного І борошном посипали Бог їх зна, для чого!* (Т.Г. Шевченко, Москалева криниця); *«Полюбила москаля, Та ще й зуби вискаля! Москалі, москалі Запасок навезли; Паничі — Дукачів; А поповичі з міста Навезли намиста Бий, дзвоне, бий — Хмару розбий! Нехай хмара На татари, А сонечко на христьяне Бий, дзвоне, бий!»* (Т.Г. Шевченко, Марина); *«І вийде цар Саул, і вийде, — Чабан співає, — на войну...» Саул прочумався та й ну, Як той москаль, у батька, в матір Свою рідоньку волохату І вздовж, і вперек хрестить* (Т. Шевченко, Саул); *Пішов москаль в Туреччину; Катрусю накрили. Незчулася, та й байдуже, Що коса покрита: За милого, як співати, Любо й потужити* (Т. Шевченко, Катерина); *Отож і вивчився я, виріс, Прошу собі волі — Не дає. І в москалі, Проклята, не голить* (Т.Г. Шевченко, Варнак); *На завтра в город одвезли, Та й заголили в москалі. От-так по нашо-му звичаю Не думавши кончають!* (Т.Г. Шевченко, Марина).

Значно рідше воно вживається в значенні «росіянин»: *Говорять [галичани-емігранти] увесь час по-російськи, але з таким «акцентом», що навіть не москалям «вуха в'януть»* (Леся Українка, V, 1956, с. 362); *Чую, а іноді і читаю: ляхи друкують, чехи, серби, болгаре, чорногори, москалі —*

всі друкують, а в нас анітелень, неначе всім заціпило (Т.Г. Шевченко); *Ти то кажеш. А може, й посадять Москалика або німця. А москаль та німець І там найдуть хлібець* (Т. Шевченко, Великий льох); *Стоїть в селі Суботові На горі високій Домовина України, Широка, глибока. Ото церков Богданова. Там-то він молився, Щоб москаль добром і лихом З козаком ділився* (Т. Шевченко, Стоїть в селі Суботові); *Після великої зими За Катерини за цариці, Москаль ту викопав криницю; А як він викопав, то ми Оце й розкажемо в пригоді, А ви записуйте — не шкодить Такою річ і записать. Бо се не казка, а билиця, Або бувальщина, сказать* (Т. Шевченко, Москалева криниця); *Сини мої на чужині, На чужій роботі. Дніпро, брат мій, висихає, Мене покидає, І могили мої милі Москаль розриває... Нехай рие, розкопує, Не своє шукає, А тим часом перевертні Нехай підростають Та допоможуть москалеві Господарювати, Та з матері полатану Сорочку знімати. Помагайте, недолюдки, Матір катувати* (Т. Шевченко, Розрита могила); *Як сніг, три пташечки летіли Через Суботове і сіли На похиленному хресті На старій церкві. «Бог простить: Ми тепер душі, а не люди. А відцїля видніше буде, Як той розкопуватимуть льох. Коли б вже швидше розкопали, Тойді б у рай нас повпускали. Бо так сказав Петрові бог: «Тойді у рай їх повпускаєш, Як все москаль позабирає, Як розкопа великий льох* (Т. Шевченко, Великий льох)».

Як показує аналіз, у художній мовній свідомості ХІХ ст. оцінну конотацію набувають типажі військовослужбовців. Зазвичай типаж «москаль» (військовий) одержує негативну оцінну конотацію. Ілюстрацією цієї думки є аналіз вживання слова *москаль* у творчості Т.Г. Шевченка. Зокрема, у поемі Т.Г. Шевченка «Катерина» *москаль* нездатний на справжні почуття, про свідчить такий контекст: *Кохайтеся, чорнобриві, Та не з москалями, Бо москалі — чужі люде, Роблять лихо з вами. Москаль любить жартуючи, Жартуючи кине; Піде в свою Московщину, А дівчина гине — Якби сама, ще б нічого, А то й стара мати, Що привела на світ божий, Мусить погибати. Серце в'яне співаючи, Коли знає за що; Люде серця не побачать, А скажуть — ледащо! Кохайтеся ж, чорнобриві, Та не з москалями, Бо москалі — чужі люде, Знущаються вами* (Т. Шевченко, Катерина); *Отаке-то лихо, бачите, дівчата. Жартуючи кинув Катрусю москаль* (Т. Шевченко, Катерина).

У «Словнику мови Шевченка» з 117 його вживань на значення «солдат» припадає 70 прикладів, на значення «росіянин» — 33. Слово *москалик* має 9 вживань [17: 421].

У фразеологізмах типаж *москаль* «військовослужбовець» одержує також переважно негативні оцінки, зокрема в фразеології актуалізуються такі риси: набридливість: *од чорта одхристишся, а від москаля не одіб'єшся, не відмолишся* [21], жорстокість: *москаль не свій брат, не помилує* [21], хитрість, підступність: *на вовка помовка, а москаль кобилу вкрав; підпускати москаля «хитрувати»; москаль на сльози не вдаря* [21].

У сучасній мовній свідомості слово «москаль» активізує значення «росіянин» і в фразеології має ознаки більш сучасного становлення, де

актуалізація пов'язана з розкриттям таких негативних рис: *бреше як москаль* [21] — говорить неправду; *москаль як ворона, та хитріший чорта* [21] — про неухажного, хитрого чоловіка [21]; *дурний як москаль* — про нерозумного чоловіка (Прилуцьк Ківерцівського району Волинської області) [12: 137], *працює (радується) як москаль на вірвовці* — безпричинно радіє (Житомирська обл.) [24: 96], *домагається як москаль медалі* — наполегливо домагається (Чернігівська обл.) [24: 96], *мутить як у (на) селі москаль* — інтригує, робить свари (Львівська обл., Чернігівська обл.) [24: 96], *прив'язався як москаль* — набридає, докучає (Сумська обл.) [24: 96], *як з москаля козак* — нікудишній, ніякий (Дніпропетровська обл.) [24: 96].

У «Галицько-руських народних приповідках» подано фразеологізми *підпускати, підвозити москаля* — «брехати, обманювати» [3: XXIV: 419], у художньому дискурсі актуалізується таке саме значення: *Були бурлаки сі моторні, Тут познайомились той час, З диявола швидкі, проворні, Підпустять москаля якраз* (І.П. Котляревський, Енеїда). Інший фразеологізм *мутить, як у селі москаль* означає «робить свари, інтригує» [3: XXIV: 419]. У «Словнику української мови» П. Білецького-Носенка слово *москаль* має таку семантику: *мордується, мовь москаль на хутори* — «гвалтувати; лаятися, битися» [1: 229].

Попри порівняно нейтральне витлумачення типу *москаль* в енциклопедичних і лінгвістичних словниках, у художній літературі він має переважно негативні характеристики.

На відміну від типу «москаль» типаж «студент» має в українській художній літературі переважно позитивне забарвлення. Цей позитив втілюється і в переданні зовнішності студента. Зокрема, в романі І.С. Нечуя-Левицького представлена яскрава характеристика національних стереотипів молоді. За творчістю І.С. Нечуя-Левицького типаж «студент» має такі ознаки зовнішності, які розрізнялися залежно від національності. В його уяві ознакою українця були рум'яне обличчя; росіянина — широка шия, сірі очі; грузина, грека, серба і болгарина — орлині очі й носи; студента півночі — жовто-русяве волосся: *По розкішних алеях Братського монастиря, густо обсаджених усяким деревом, гуляли студенти з усіх кінців широкого Російського царства. Тут можна було побачити типи півночі з жовто-русявим волоссям на голові; можна було побачити широкі шиї й сірі очі великорусів, рум'яні лиця українців, навіть орлині очі й носи грузинів, греків, сербів і болгар, що приїжджають вчиться до Києва* (І.С. Нечуй-Левицький, Хмари).

Серед ознак зовнішності студента часто виділяється постава (положення тіла під час ходьби, сидіння тощо, властива кому-небудь манера триматися) — дуже вільна і тому дуже граціозна, тобто повна грації, витонченості в позах, рухах: *На широких і високих східцях п'єдесталу сиділи рядками молоді паничі. То були студенти університету. По їх блідих лицях і очах, дуже веселих, по їх веселій розмові й жартах не трудно було вгадати, що та компанія тільки що скінчила екзамени і, мабуть, щасливо скінчила. Постава їх постатів на східцях була дуже вольна і через те дуже*

*граціозна. Дехто трохи не лежав, дехто сидів, підобгавши ноги, дехто простягнув їх на всю довжину. Деякі поскидали картузи й порозкидали по східцях. Більша половина з їх курила, лузала насіння, кусала горіхи, обсіпаючи лушпинням чавунні східці й траву* (І.С. Нечуй-Левицький, Хмари).

Соціальні поняттєві характеристики типу «священик» засвідчують амбівалентність оцінок. У словникових матеріалах спостерігаються нейтральні характеристики цього типу. Наприклад, у Словнику української мови «священик» — *церк.* «служитель культу православної церкви, за саном середній між дияконом і єпископом, а також особа, що має цей сан; служитель культу, який відправляє церковну службу; ієрей» [18: т. 9: 106]. В Універсальному словнику-енциклопедії *священик* — «особа, що відправляє релігійний культ (складення жертви, керівництво молитвою, благословення осіб і речей) у спільноті віруючих; священик є авторитетом в інтерпретуванні одкровення, моральної науки й релігійного права; посада священик відсутня у більшості протестантських церков» [22: 1213].

Звернення до стереотипів, представлених в українській художній літературі ХІХ ст., засвідчує наявність двох уявлень про цей персонаж: позитивного і негативного. Зокрема, два типи священиків можна побачити в творчості І.С. Нечуя-Левицького. Перший тип священика — сильний духом, розумний, освічений, обізнаний у питаннях релігії і моралі, багато працює, з повагою ставиться до селян, з парафіянами поводить впевнено, дає слухні поради та настанови: *Ісакій* [отець] *був міцніший духом. Горе для його не було таке тяжке, як для Єремії. Він легше видержав ваготу несподіваного горя* (І.С. Нечуй-Левицький, Афонський пройдисвіт); *Один священик, Петро Луич Трезвінський, чоловік розумний і просвічений, увесь свій вік прожив якимсь аскетом...* (І.С. Нечуй-Левицький, Українські гумористи та штукарі).

*Священик* у оповіданні І.С. Нечуя-Левицького «Афонський пройдисвіт» виступає духовним наставником, авторитетною людиною, до якої можна звернутися за допомогою чи порадою: — *Яке ж ваше святе ймення? — спитав отець Палладій, вже ласкавіше дивлячись на грека* (І.С. Нечуй-Левицький, Афонський пройдисвіт); — *Ви ревні до божого храму: щодня ходите до нашої церкви. Я вас запримітив, — обізався отець Палладій. — А з яких ви будете? — Я купець: держу магазин з тютюном на Хрещатику. а на Подолі маю діла торговельні: скуповую та перепродую пшеницю, — сказав Копронідос. Отець Палладій несподівано схопився з місця* (І.С. Нечуй-Левицький, Афонський пройдисвіт); *Отець Палладій поблагословив його великим хрестом і подав йому по-панібратські руку. Копронідос, одначе, поцілував ченця в руку* (І.С. Нечуй-Левицький, Афонський пройдисвіт); — *То прошу до мене в келію після служби божої! Там ми за чайком і побалакаємо, — сказав отець Палладій* (І.С. Нечуй-Левицький, Афонський пройдисвіт).

*Священик* у І.С. Нечуя-Левицького милосердний, але суворий у ставленні до мирян:



[Меропія] (бере чарку й одходить на перед сцени, Тихо). *Ой лишечко моє! Ой гріх мій! Як же тут на Подолі грішно живуть! Що ж то скаже отець Модестій, як, борони боже, — довідається про це гріховне гульбище* (І.С. Нечуй-Левицький, На Кожум'яках); [Меропія] (тихо). *Що ж то скаже отець Модестій! Та він же накладе на мене покуту на місяць, як тільки признаюсь! Хіба не признаюсь: сама закаюсь пити* (І.С. Нечуй-Левицький, На Кожум'яках).

Інший тип *священника* — служитель, опанований ідеєю збагачення:

• **надміру, до жадібності ошадливий:** — *Мають, але менше, ніж отець Палладій. А скупі, скупі обидва, що й сказати не можна! Гроші мають, а ходять у старому дранті та драних, латаних чоботях* (І.С. Нечуй-Левицький, Афонський пройдисвіт).

• **записує всі витрати:** *Отець Палладій сидів коло низького аналая. Кругом його стовпились сільські бабки, прочанки. Отець Палладій записував у книгу «жертви» бабок: бабки та й молодиці наймали акафісти, молебні та панахиди. Копронідос держав у руці здоровий пучок півоній, нарцисів та тюльпанів, а під пахвою щось завернуте в червону хустину* (І.С. Нечуй-Левицький, Афонський пройдисвіт).

• **має велике господарство, збагачувався коштом селян:** *Отець Павел вів велике хазяйство, брав з селян-багатирів чималу плату за церковні треби й забагатів. Дочки його грали на дорогому фортеп'яні* (І.С. Нечуй-Левицький, Афонський пройдисвіт);

• **нечистий на руку:** *Копронідос ще раз поклонився Палладієві до пояса. Через два тижні прийшов до Копронідоса отець Єремія, раденький та веселенький. Десь узявся осміх на його розквашених губах. Карі очки аж бігали, аж блищали. — Час строку вийшов, Христофоре Хрисанфовичу! Проценту! Червінчики! — сказав отець Єремія солоденьким тенорком і неначе смакував ті червінчики* (І.С. Нечуй-Левицький, Афонський пройдисвіт).

Оцінний компонент є характерною ознакою мовної типізації, який, хоча і допускає можливість нейтрального сприйняття, постійно тяжіє або до полюсу позитивності, або ж демонструє негативні конотації. Дослідження оцінного забарвлення персонажів показує його залежність від суспільного устрою тієї чи тієї історичної епохи, наявних у ній соціальних конфліктів, провідних ідеологічних тенденцій тощо. Неабияка роль належить, звичайно, і світоглядним настановам суб'єкта оцінки — письменника. Помітний вплив на оцінні конотації справляють і поняттєві характеристики мовного типажу. Поняттєва і оцінна складові виступають своєрідною матрицею у змалюванні «життя» типажу в рамках художнього твору.

1. Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підгот. до друку В.В. Німчук / П. Білецький-Носенко. — К.: Наук, думка, 1966. — 423 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В'ячеслав Тимофійович Бусел (уклад. та голов. ред.). — К.: Перун, 2005. — 1728 с.
3. Галицько-руські народні приповідки: В 3 т. / Зібрав, упорядкував і пояснив д-р Іван Франко // Етногр. зб. — Т. 10—28. — Л., 1901—1910.

4. Грінченко Б. Словарь української мови / Б. Грінченко. — К. 1958. — Т. 2. — С. 447.
5. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка / В. Даль. — М.: Рус. яз., 1989. — Т.2. — С. 349.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури / В. Жайворонок. — К.: Довіра, 2006. — С. 377.
7. Зенкова Т.В. Типажи американской лингвокультуры / Т.В. Зенкова // Лингвистическая аксиология: коллективная монография / Отв. ред. З.К. Темиргазина. — Павлодар: Типография Сытина, 2014. — Раздел III. Глава 8-10. — С. 187—272.
8. Кайки М.Ю. Вербалізація оцінних значень в російській дитячій літературі середини ХХ — початку ХХІ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / М.Ю. Кайки. — К., 2010. — 24 с.
9. Карасик В.И. Культурные доминанты в языке / В.И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. — Волгоград-Архангельск, 1996. — С. 3—16.
10. Карасик В.И. Лингвокультурный типаж: к определению понятия / В.И. Карасик, О.А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажі: сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика. — Волгоград: Парадигма, 2005. — С. 5—25.
11. Карасик В.И. Лингвокультурный типаж «русский интеллигент» / В.И. Карасик // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажі: сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика. — Волгоград: Парадигма, 2005. — С. 25—61.
12. Мацюк Зоряна. Що сільце, то нове слівце [текст]: слов. Фразеологізмів Західного Полісся / Зоряна Мацюк. — Луцьк: Вежа-Друк, 2013. — 476 с.
13. Новий тлумачний словник української мови. — К., 2004. — Т. 2. — С. 229.
14. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. Огієнко (Митрополит Іларіон). — К.: Наша культура і наука, 2001. — 440 с.
15. Онищенко І.В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / І.В. Онищенко. — Дніпропетровськ, 2004. — 24 с.
16. Селиверстова Л.П. Лингвокультурный типаж «американская кинозвезда» / Л.П. Селиверстова // Лингвокультурные типажі: сб. науч. тр. / Под ред. В.И. Карасика. — М.: Гнозис, 2008. — С. 229-246.
17. Словник мови Шевченка: У 2 т. / Ред. В. Вашенко. — К., 1964.
18. Словник української мови: у 11т. / Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. — К.: Наук. думка, 1970 — 1980.
19. Темиргазина З.К. Лингвистическая аксиология: проблемы и перспективы / З.К. Темиргазина. // Лингвистическая аксиология: коллективная монография / Отв. ред. З.К. Темиргазина. — Павлодар: Типография Сытина, 2014. — Вступительная глава. — С. 9—21.
20. Тер-Григорьян М.Г. О понятии «оценка» и подходах к ее изучению / М.Г. Тер-Григорьян. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/6778/18-Ter-Grigoryan.pdf?sequence=1>
21. Українські приказки, прислів'я і таке інше / Укладач М. Номис. — К.: Либідь, 1993. — 768 с.
22. Універсальний словник-енциклопедія. — К.: «Ірина», 1999. — 1551 с.
23. Фаріон Ірина. Тлумачення слова москаль / Ірина Фаріон. — Електронний ресурс. — Режим доступу. — [http://www.traducionalist.info/blog/movoznavec\\_irina\\_farion\\_tlumachenja\\_slova\\_moskal/2010-01-16-578](http://www.traducionalist.info/blog/movoznavec_irina_farion_tlumachenja_slova_moskal/2010-01-16-578)
24. Юрченко О.С. Словник стійких народних порівнянь / О.С. Юрченко, А.О. Івченко. — Х.: Основа, 1993. — 176 с.

Статтю отримано 11.12.2014

Tetjana Sukalenko

The National State Tax Service University of Ukraine, Irpin

#### AXIOLOGY OF LINGUISTIC-CULTURAL TYPES

(«MUSCOVITE», «STUDENT», «PRIEST»)

On the basis of generated approaches to the definition of the concept “value” with regard to existing scientific classifications of evaluative meaning the present paper reveals evaluative characteristics of linguistic-cultural types in Ukrainian artistic discourse of the XIXth century.

The research work introduces a new approach to linguistic modeling of the national character through the description of linguistic-cultural types as recognizable generalized images of representatives from certain social groups, whose conduct was preconditioned by common ethnical-cultural dominants and affected the process of formation of collective mentality in Ukraine.

The present report shows the intermediate results of the analysis of the types «Muscovite», «Student», «Priest» in the linguistic-cultural aspect. The author considers behavioristic parameters of the typified individuality of the «Muscovite», «Student», «Priest» in Ukrainian literature of the XIX century guided by the ideas, suggested in several publications of prof. V.I. Karasik, devoted to the new trend in linguistic-cultural studies — the theory of linguistic-cultural types.

The object of the analysis is the types «Muscovite», «Student», «Priest», as its subject the author views conceptual, perceptual-pictorial and evaluative characteristics of the types in Ukrainian artistic discourse of the XIXth century.

**Key words:** value, evaluation, evaluative characteristics, the linguistic-cultural types.

#### Мовна мозаїка

##### ЗАМІНІТЬ ЗАКЛЮЧНИЙ!

У сучасному українському вжитку набув поширення прикметник *заключний*. Його сполучення з деякими іменниками стали навіть стійкими та узвичаєними в певних професійних сферах, пор.: *заключний концерт, заклочний акорд, заклочна сцена, заклочний тур, заклочне слово, заклочна частина, заклочний баланс* та ін. Проте цього прикметника не було в художніх творах української класичної літератури. Він є буквальним перекладом прикметника російської мови *заключительный*, пор. рос.: *заключительный концерт, заключительный аккорд, заключительная сцена, заключительное слово, заключительный баланс* і т. д. В українській мові його значення виражає кілька прикметників, якими потрібно замінити *заключний*, зваживши на означуваний ним іменник, пор.: *заключний концерт* — *підсумковий (завершальний) концерт*; *заключний акорд* — *останній акорд*; *заключна сцена* — *фінальна (остання) сцена*; *заключний тур* — *фінальний тур*; *заключне слово* — *прикінцеве (підсумкове) слово*; *заключна частина* — *фінальна (остання) частина*; *заключний баланс* — *остаточний (підсумковий) баланс*.

Отже, замість *заключний* у словосполученнях залежно від їхнього значення потрібно вживати *завершальний, підсумковий, останній, фінальний, остаточний*.

Катерина Городенська